

Ernest Germain [Mandel]

Sovjetunionen från SUKP:s 20:e till dess 21:a kongress 15 januari 1959

Ur *Fourth International* [Amsterdam] nr 5, vintern 1959.

Tre år har förflutit mellan Sovjetunionens kommunistiska partis 20:e och 21:a kongress. Tre år: Man kan knappt tro att en så dramatisk händelseutveckling som Chrusjtjovs hemliga rapport där han avslöjade Stalins brott,¹ revolutionerna i Polen och Ungern, övergången från ”hundra blommor” till ”rättelsekampanjen”, den nya Jugoslaviensaffären, försäljningen av jordbruksmaskiner till kolchoserna, de första åtgärderna för att involvera arbetarna i fabrikenas ledning i Sovjetunionen – att dessa ständiga omvälvningar i ett samhälle som vissa förklarade vara stelnat har ägt rum i en så häpnadsväckande takt.

Visserligen var inte alla dessa omvälvningar likvärdiga. De innebar ibland ett framsteg för och ibland en avmattning av avstaliniseringen. Den sovjetiska byråkratins ledning, som skrämts av omfattningen av de politiska revolutioner som började i Ungern och Polen,, försökte återupprätta en strängare politisk och ideologisk disciplin. Det var den väsentliga orsaken till den nya ”jugoslaviska affären”. Det var också orsaken till en partiell ”rehabilitering” av Stalin. Samtidigt genomförde Chrusjtjovs grupp med större kraft än någonsin sin politik med ekonomiska eftergifter till arbetarna och särskilt till bönderna, för att undanröja de mest akuta materiella orsakerna till missnöjet bland folket.

Motsättningen mellan dessa två element i Chrusjtjovs politik blev snart uppenbar. Även om den utan tvekan lyckades skjuta upp tidpunkten för en explosion i Sovjetunionen, lyckades den inte kanalisera den arbetande befolkningens och ungdomens energi mot rent produktivistiska mål och ”materiellt njutningsliv”. Frågan om fabrikenas ledning, frågan om fri tillgång till universitetsutbildning för folkets barn, kontroverserna om frihet för kulturellt skapande – allt detta har på ett hårt sätt påmint både de härskande skikten och proletariatets massor om att de mest brännande problemen som det sovjetiska samhället måste lösa, om man vill uppfylla de storslagna löften som nu verkar inom räckhåll, är och förblir *politiska*.

Industriuppsvinget fortsätter – men i något långsammare takt

Sedan 1956 har den industriella uppgången regelbundet visat sig i form av årliga ökning av produktionen och investeringarna. En händelse av avgörande betydelse, avbrytandet av den sjätte femårsplanen, som nu ersatts av sjuårsplanen 1959–1965, har dock visat att takten i den industriella utvecklingen har avtagit något och att målen för den sjätte femårsplanen inte skulle ha uppnåtts 1960.

Det är roligt att se den djupa oro som offentliggörandet av målen för sjuårsplanen har väckt i kapitalistiska kretsar. Dessa herrar har under flera decennier, tack vare ”tekniker” av olika slag, låtit sig invaggas i tron att den sovjetiska ekonomins tillväxttakt berodde på dess ”underutvecklade” karaktär. Och de jämförde denna tillväxttakt med den amerikanska ekonomins mellan inbördeskriget och första världskriget, och med den japanska ekonomins mellan 1890 och 1938.

Tyvärr för dessa kapitalets försvarare fortsätter den sovjetiska industrin att utvecklas i en takt som är minst dubbelt så hög som tillväxten i de kapitalistiska länderna – och den håller denna tillväxttakt även efter att den har nått utvecklingsnivån för världens näst största industriella makt. Förvånade upptäcker kapitalisterna nu den geometriska progressionens magi. Det är en

¹ Se [Chrusjtjovs tal 1956](#) – Red.

sak att öka produktionen med 50 till 60 procent vart femte år när det handlar om att gå från 4 till 6 miljoner ton stål, eller till och med från 20 till 30 miljoner ton. Det är en helt annan sak att inom ett decennium gå från 45 till 90 miljoner ton, sedan från 90 till 200 miljoner ton, sedan ... Det är svindlande. Sådan är dock planekonomins oåterkalleliga dynamik, även om den bromsas av byråkratin.

För att utvärdera de möjligheter som sjuårsplanens mål öppnar för Sovjetunionen kan vi utgå från hypotesen att dessa mål kommer att uppnås. Vi kan göra det med större säkerhet eftersom dessa mål, liksom målen för de senaste två åren, är relativt mer blygsamma än tidigare målsättningar och verkar ha valts för att kunna överträffas något.

Det finns ingen anledning att betrakta dessa mål som exceptionella. Vi har redan sagt att de innebär en ganska liten avmattning av den allmänna tillväxttakten i den sovjetiska industrin. Behövs exempel?

Den sjätte femårsplanen förutsåg en stålproduktion på 68 miljoner ton 1960; en årlig ökning på 8 % skulle ha lett till 100 miljoner ton 1965. I själva verket förutsäger den sjuåriga planen en produktion på endast 86–91 miljoner ton för 1965.

Den sjätte femårsplanen förutsåg en produktion på 320 000 miljoner kilowattimmar för 1960. Nu har elproduktionen fördubblats eller mer än fördubblats under varje femårsperiod. Det skulle ha gett en produktion på cirka 600 000 till 650 000 miljoner kilowattimmar 1965: sjuårsplanen förutspår endast 500 000 till 520 000 miljoner kilowattimmar för det året.

När det gäller kolproduktionen är den prognostiserade ökningen för hela sjuårsperioden endast 20–23 %, vilket motsvarar en årlig ökning på 2,5 till 3 %, en markant avmattning av expansionen. Denna avmattning är utan tvekan delvis frivillig: den ingår i en plan för omställning av energiförsörjningen som lägger tonvikten på elektricitet och tjockolja som ersättning för kol.

Man kan dra slutsatsen att även om den sovjetiska industrin fortsätter sin frammarsch, har de enorma fördelar som Chrusjtjov lovade vid reformen av industriförvaltningen och inrättandet av sovnarchoser knappast visat sig i verkligheten. Trots att decentraliseringen av industrin har gjort det möjligt att undanröja den byråkratiska övercentraliseringens mest uppenbara överdrifter, har den i själva verket tydligare än någonsin framhävt bristerna i den lokala och regionala partikularismen och de individuella intressen som byråkraterna, som betraktas som den viktigaste drivkraften för genomförandet av planen, har. I tidskriften *Voprosi Ekonomiki* (nr 7, 1958) räknas det upp en rad exempel på godtyckliga förändringar i produktionen som genomförts av sovnarchoserna och som är helt jämförbara med de förändringar i samma riktning som Malenkov fördömde vid SUKP:s 19:e kongress för direktörerna för fabriker, trustbolag (*glavki*) och industriministerier.

En av den nya sjuårsplanens mest oroande aspekter är den prognostiserade ökningen av arbetsproduktiviteten. Den totala arbetskraften inom industrin kommer att öka med 20 %, får vi veta, men industriproduktionen kommer att öka med 80 %. Detta innebär en ökning av arbetsproduktiviteten med 50 %, dvs. i genomsnitt 6,5–7 % per år – ett ganska högt genomsnitt! Samtidigt kommer arbetsveckan att minska till 40 timmar, och 35-timmarsveckan kommer att börja införas i branscher där arbetet är tungt och utmattande. Av detta faktum följer att den årliga ökningen av arbetsproduktiviteten kommer att uppgå till 8–9 % per år. Det är sant att sjuårsplanen lägger tonvikt på partiell eller fullständig automatisering inom många industrisektorer; publikationer av teknisk natur eller av vetenskaplig popularisering nämner produktionslinjemetoder för tillverkning av verktygsmaskiner eller helt automatiserad tillverkning av kullager.

Man kan dock anta att arbetskraftsbristen kommer att bli akut under sjuårsperioden och att uppnåendet av 1965 års mål återigen kommer att kräva att fler arbetare anställs än vad som ursprungligen förutsågs. I detta sammanhang finns dessutom enorma reserver av arbetskraft inom det sovjetiska jordbruket, om det kan rationaliseras på ett effektivt sätt. Det är dock osannolikt att det kommer att förbli en källa till riklig arbetskraft som kan frigöras för industrin, och byråkraterna verkar snarare falla tillbaka på ... ungdomar mellan 15 och 18 år, som betraktas som en källa till "extra" arbetskraft.

Den avgörande frågan kvarstår: i vilken utsträckning var Chrusjtjovs påstående – att Sovjetunionens produktion 1965 skulle nå USA:s produktionsnivå, överträffa Europas och närma sig USA:s produktion per capita – allvarligt menat.

När det gäller USA var Chrusjtjovs förutsägelse – som missförstods av den breda allmänheten och felaktigt rapporterades av pressen – i själva verket mer blygsam än den verkade. Chrusjtjov sa inte att Sovjetunionen skulle ha nått USA:s produktionsnivå 1965, utan att Sovjetunionen 1965 skulle nå en nivå nära USA:s produktion 1958! Skillnaden mellan de två formuleringarna är uppenbar: att anta att de är lika innebär en prognos att den amerikanska produktionen kommer att genomgå *sju års stagnation på en recessionsnivå*. Denna hypotes är uppenbarligen orealistisk.

Jämförelsen bör i själva verket inte göras mellan de två ländernas *nuvarande* produktion, utan mellan deras *produktionskapacitet per capita*. För en rad grundläggande sektorer har denna produktionskapacitet i USA genomgått en *kontinuerlig utveckling* även under recessionsperioden. Således ökade kapaciteten 1958, trots den ekonomiska recessionen som ledde till att nästan 40 % av stålproduktionskapaciteten låg stilla, samtidigt med 4 %. Detta beror på att den amerikanska bourgeoisin inte längre låter sig styras av ekonomiska kriterier, utan av politiska kriterier om militär kapacitet, när det gäller investeringar i dessa nyckelsektorer. Staten kompenserar för de privata kapitalisternas brister, och när den årliga militärbudgeten når så höga belopp som 45, 50 eller 55 miljarder dollar är det uppenbart att 5 eller 10 % av dessa belopp kan användas för att utveckla produktionskapaciteten inom bassektorerna, i syfte att upprätthålla ett visst försprång framför Sovjetunionens produktionskapacitet.

En sådan utveckling kan inte fortsätta i all oändlighet utan att orsaka irreparabel skada på den övergripande ekonomiska och monetära strukturen, men den är fortfarande mycket sannolik under de kommande 7 till 15 åren. Om vi antar att den amerikanska produktionskapaciteten under denna period ökar med i genomsnitt 2,5–3 % per år (vilket är något lägre än genomsnittet under omrustnings- och krigsperioden 1940–1958), får vi följande tabell:

	1957		1965		1972–3		1972–3	
	USA	SSSR	USA	SSSR	USA	SSSR	USA	SSSR
	per capita							
Petroleum (i miljoner ton)	354	98	425	240	500	390	2.8 t	1.8 t
Stål (i miljoner ton)	146	51	175	90	200	130	1.15 t	0.6 t
El (i miljoner kWh)	716	210	850	520	1000	900	5700kwh	4100kwh
Cement (i miljoner ton)	53	29	65	81	75	116	430k	530k

Bortsett från cement kommer skillnaden mellan den amerikanska och den sovjetiska produktionen per capita fortfarande att vara mycket stor för basprodukter, och ännu större när det gäller levnadsstandard. När det gäller länderna i Västeuropa är jämförelsen svårare, eftersom det är svårt att förutse en regelbunden tillväxttakt för deras produktion under de kommande 10–12 åren. Ändå kan hypotesen om en stålproduktion på 28 miljoner ton i

Storbritannien, 32 miljoner ton i Västtyskland och 8 miljoner ton i Belgien anses realistisk för 1965.² Det skulle ge oss en produktion per capita på 540, 600 respektive 900 kilo för de tre länderna, jämfört med 410 kilo i Sovjetunionen för samma år. Detsamma skulle gälla för elektricitet och större delen av varaktiga konsumtionsvaror (bilar, mopeder, hushållsapparater, tillgängliga bostäder etc.). Det är dock troligt att Sovjetunionens produktion per capita inom textil- och livsmedelsindustrin 1965 kommer att överstiga den i de viktigaste länderna i Västeuropa. Industrialiseringsgraden och levnadsstandarden i länder som Österrike, Italien och till och med Nederländerna kan redan ha uppnåtts eller närma sig Sovjetunionen.

En avmattning i levnadsnivåernas ökning, men en tendens till mer jämn fördelning

När det gäller lätt industri och jordbruksproduktion måste målen i sjuårsplanen betraktas med betydligt större reservationer än målen för den tunga industrin. Det räcker att påminna om att målet på 180 miljoner ton spannmål, som nu fastställts för 1965, redan hade fastställts för 1960 i den sjätte femårsplanen och till och med för 1955 i den femte planen, utan att ha uppnåtts – långt ifrån – under de senaste fyra åren.

När det gäller socker hade Mikojan utlovat över 7 miljoner ton från och med 1955 (*Pravda*, 25 oktober 1953), medan produktionen 1957 endast uppgick till 4,5 miljoner ton. Därför är siffran 9–10 miljoner ton för 1965 tveksam. Produktionen av bomullsvaror har *på fem år* ökat från 5,3 miljoner meter till endast 5,8 miljoner meter, dvs. mindre än 10%! Måste man förvänta sig att den ökning på 50% som förutses för de kommande sju åren kommer att uppnås? När det gäller varaktiga konsumtionsvaror (motorcyklar, kylskåp, symaskiner, tvättmaskiner etc.), som Malenkov och Mikojan gjorde så sensationella löften om 1953, så anges inte ens några exakta mål för 1965! I allmänhet hade de mål som sattes för 1955 ännu inte uppnåtts ens 1957:

	<i>Mål för 1955</i>	<i>Produktion 1957</i>
Bomullsvaror	6,200,000 meter	5,600,000 meter
Läderskor	318,000,000 par	315,000,000 par
Cyklar	3,445,000	3,300,000
Symaskiner	2,600,000	2,300,000
Kylskåp för istillverkning	330,000	309,000

För vissa jordbruksprodukter är situationen ännu värre. När det gäller smör hade Mikojan lovat en produktion på 560 000 ton 1955 och 650 000 ton 1956, utan att ta hänsyn till den del av produktionen som konsumerades av bönderna själva. Nu uppgick produktionen 1955 till endast 459 000 ton och 1956 till 530 000 ton. Enligt Chrusjtjovs rapport till centralkommitténs sista möte (*Pravda* 16 december 1958), nådde smörproduktionen till och med 1958 622 000 ton och var därmed fortfarande lägre än målet för 1955!

När det gäller kött är Chrusjtjov försiktig med siffrorna och talar om ”levande vikt” i stället för produktionssiffror. Mikojan hade lovat 3 miljoner ton kött plus 1 miljon ton fläskprodukter för 1956; siffran på 5,4 miljoner ton ”levande vikt” som Chrusjtjov angav för 1958 är utan tvekan lägre än dessa två mål för 1956.

Den våldsamma attack som Chrusjtjov riktade mot Malenkov vid detta tillfälle innehåller särskilt påståendet att Malenkov vid SUKP:s XIX:e kongress tycks ha angett felaktiga siffror för spannmålsproduktionen, genom att endast ange siffrorna för den *stående* skörden och inte för den faktiska. I själva verket hade denna sed följts *under hela den stalinistiska perioden*.

² 1957 var respektive produktionskapacitet i dessa länder 23, 27 och 7 miljoner ton.

Chrusjtjov själv använde samma metod när han var ansvarig för det sovjetiska jordbruket. Detta korrigerades 1953, strax efter Stalins död. Korrigeringen gjordes av Malenkov (*Pravda* 9 augusti 1953); Chrusjtjov upprepade den en månad senare, i sitt tal om jordbruket inför centralkommittén den 3 september 1953 (*Izvestija* 15 september 1953). Det är därför lite malplacerat att damma av denna gamla klubba för att slå Malenkov med.

Man måste erkänna att Chrusjtjovs satsning på att odla upp ”jungfruliga marker” hittills inte har gett några avgörande resultat. Den garanterar i genomsnitt en god skörd av två, i strikt korrelation med torkan i dessa regioner. Å andra sidan kommer försäljningen av jordbruksmaskiner och andra åtgärder som snabbt ökar böndernas inkomster att få varaktiga konsekvenser för det sovjetiska jordbruket, förutsatt att man inte vidtar äventyrliga åtgärder när det gäller priserna.

Sjuårsplanen förutspår en 40-procentig ökning av arbetarnas inkomster, till vilken måste läggas den allmänna minskningen av arbetsveckan till 40 timmar. Om man tar hänsyn till ökningen av de lägsta lönerna, som kommer att bli ganska stor, kommer *genomsnittslönen* att stiga med enbart 26 procent (*Pravda*, 26 november 1958). Detta innebär en avsevärd avmattning av ökningen av arbetarnas levnadsstandard som utan tvekan var mer än 50 % under perioden 1952–1959. Den årliga genomsnittliga ökningen av levnadsnivån skulle återgå till mellan 2,5 och 3 %, vilket är lägre än trenden under de senaste sju åren i länder som Frankrike, Storbritannien, Italien, Västtyskland och Belgien.

Å andra sidan kommer den trend mot en viss löneutjämning och en minskning av alltför uppenbara ojämlikheter, som redan försiktigt aviserades vid den 20:e kongressen och som särskilt tillämpats på pensionsområdet, nu att genomföras på ett mer djärvt sätt. I den ovan citerade artikeln i *Pravda* påpekades särskilt att skillnaden mellan lönerna för manuella arbetare hädanefter kommer att minskas till 200 %. Det sades öppet att det är nödvändigt att ”minska skillnaderna mellan de högsta och lägsta lönerna”. Det är sant att det samtidigt handlar om att höja inkomsterna för vissa byråkrater. Ändå sticker den 60–70-procentiga höjningen av de låga lönerna under de kommande sju åren ut mot den genomsnittliga löneökningen på 26 procent.

Låt oss här slå fast byråkratedarnas erkännande att det fortfarande finns miljontals sovjetiska arbetare som tjänar mellan 270 och 350 rubel per månad, dvs. enligt allmänt vedertagna köpkraftsekvivalenter mellan 11 000 och 14 000 franska franc [27 till 35 dollar, eller 10 till 12 pund per månad]. Det talas till och med om 7 till 8 miljoner löntagare som tjänar mindre än 350 rubel. Även om de har gratis sjukvård och mycket låga hyror är detta en fattigdomsnivå som är ovärdigt ett industriellt avancerat land som Sovjetunionen idag.

Trots alla dessa reservationer kvarstår faktum att folkets levnadsstandard under de senaste fem åren har förbättrats på ett helt sensationellt sätt. För att inse detta räcker det att summera produktionen av vanliga konsumtionsvaror och jämföra den med antalet familjer i Sovjetunionen. Under de senaste fem åren har 20 miljoner radio- och tv-apparater, nära 40 miljoner armbandsur, 18 miljoner cyklar, 7,5 miljoner symaskiner, 4,5 miljoner kameror och 1 miljon tvättmaskiner tillverkats. Dessa siffror kan ungefär multipliceras med två för att få fram produktionen under den kommande sjuårsperioden. För kylskåp och tvättmaskiner måste vi multiplicera med 6 eller 7! Det visar tydligt att det sovjetiska folket under denna period kommer att skaffa sig en materiell grund för ett civiliserat liv som är jämförbart med det i många länder i Central- och Västeuropa. Till allt detta måste läggas en enorm insats på bostadsområdet, som under de kommande sju åren kommer att skapa 7 000 miljoner kvadratfot bostadsyta, vilket innebär att den tillgängliga användbara ytan per capita³ i städerna

³ ”Användbar” snarare än ”beboelig” eftersom ”användbar” yta inkluderar toaletter, badrum, kök, korridorer,

kommer att öka till cirka 194 kvadratfot, dvs. tre gånger mer än 1928 och en siffra som är jämförbar med den i Västeuropa.

Arbetarnas tryck för att få del i fabrikenas ledning växer

Den viktigaste förändringen som skett i den sovjetiska samhällsverkligheten sedan den 20:e kongressen är framväxten av tendenser som syftar till att begränsa direktörens totala makt inom fabriken och byråkratins makt inom den nationella ekonomin. Dessa tendenser är det oundvikliga resultatet av avstaliniseringen och fördömandet av ”personkulten”; redan 1953 förutspådde vi att de skulle uppstå. Det handlar här om en historiskt viktig eftergift som den sovjetiska byråkratin har tvingats göra till proletariet i sitt land. Det handlar samtidigt om det enda medel som stod till dess förfogande för att i Sovjetunionen fördröja uppkomsten av arbetarkommittéer efter jugoslaviskt, polskt eller ungerskt mönster, arbetarråd som har varit och fortfarande är föremål för diskussioner bland de sovjetiska kommunisternas och ungdomens förtrupp.

I december 1957 vidtogs viktiga åtgärder för att öka fackföreningarnas makt inom fabriken och i den sovjetiska ekonomin som helhet. I juli 1958 bekräftade och utvidgade ett dekret från Högsta sovjet dessa befogenheter. Slutligen banade det elfte plenarmötet i Sovjetunionens centrala fackföreningsråd väg för en ny utvidgning av fackföreningarnas befogenheter (*Trud*, 22 oktober 1958). I denna massa av dekret och förordningar kan tre strömningar urskiljas:

1. Ökad domsrätt i frågor som rör socialförsäkringar, socialhjälpinstitutioner etc. I praktiken tar fackföreningarna över förvaltningen av socialförsäkringsorganen på regional och lokal nivå. De får rätt att kontrollera fördelningen av bostäder, tillhandahållning av matsalar, förvaltningen av kommunala allmännyttiga företag etc. Därigenom *får fackföreningsbyråkratin en bred självständig materiell bas*; den förvaltar i praktiken medel som uppgår till flera tiotals miljarder rubel per år. Dessa åtgärder välkomnas utan tvekan inte med någon större entusiasm av arbetarna. Överallt där de har kunnat uttrycka sin åsikt fritt (Östtyskland, 16–17 juni 1953; Ungern, oktober–november 1956; Polen, oktober 1956–sommaren 1957) har de förklarat sig vara emot att fackföreningarna utövar statliga funktioner; vad de vill är att fackföreningarna ska försvara dem i deras konflikter med byråkratin. Utvidgningen av fackföreningarnas självstyre, även i sin byråkratiska form, öppnar dock dörren för krav av revolutionär omfattning, såsom kravet på att fackföreningarna ska styra den kommunala industrin eller till och med hela den lätta industrin.
2. ”Produktivistiska” åtgärder som innebär rätt att kontrollera och vidta repressalier mot ekonomins direktörer och ”kadrer”. Denna tendens är framför allt synlig i beslutet från det elfte plenumet i fackföreningarnas centralråd, ett dokument som helt och hållet är inriktat på ökad effektivitet och produktivitet i arbetet, vilket inte kommer att väcka många positiva reaktioner bland arbetarna, men vilka, som medel för att uppnå dessa mål, i synnerhet innebär att fackföreningarnas kontroll över industrins administration utvidgas, att det inrättas grupper av ”kontrollanter” som ska göra oanmälda inspektioner i verkstäderna, att direktörerna blir skyldiga att tillämpa de åtgärder som föreslås av dessa kontrollanter. Allt kulminerar i en verkligt överraskande formulering: ”Byggarbetsplatserna inom metall- och kemiindustrin måste underställas fackföreningarnas kontroll.”

balkonger etc.

Statistiken över ”användbar” yta i väst är inte särskilt specifik. Om den beboeliga ytan per rum räknas till i genomsnitt 172 kvadratfot och denna siffra ökas med 25 % för användbar yta (vilket är den metod som vanligtvis används av specialister), blir siffrorna per capita för 1955–57 följande: 172 kvadratfot i Italien, 194 i Västtyskland och Frankrike, 237 i Holland, 280 i Storbritannien och Belgien och 302 i USA.

3. Förändringar i fabrikenas hierarkiska struktur och ökade befogenheter för fackföreningarna inom dessa. Dessa befogenheter utövas visserligen av olika mer eller mindre "representativa" eller "valda" organ, men aldrig av arbetarnas massa. Ändå är omvandlingen djupgående; den innebär på flera sätt ett avskaffande av de reaktionära "reformerna" från den stalinistiska perioden och en återgång till sedvänjorna från perioden 1928–1933, då den sovjetiska demokratin redan hade avskaffats på det politiska planet, men viktiga rester kvarstod inom fabrikenas.

På detta sätt utarbetar nu den ekonomiska ledningen och fackföreningskommittén (dess heltidsfunktionärer) gemensamt utkastet till det årliga kollektivavtalet. Fackföreningsfunktionärerna är i allmänhet delaktiga i varje skede av utarbetandet av planen. Fackföreningskommittéerna, som behärskas av dessa byråkrater, men där den formella majoriteten tillhör de vanliga arbetarna – exempel: i en fabrik med 7 000 arbetare finns det 21 medlemmar i fackföreningskommittén, varav sex är funktionärer – får rätt att granska och kontrollera fastställandet av produktionsnormer och löner, anställning och uppsägning av arbetare samt beslut om planen och kollektivavtalet.

Dessutom har dessa kommittéer "rätt att lyssna" (sic) på rapporter från direktörerna och chefsingenjörerna om i vilken utsträckning planen genomförs (*Pravda*, 16 juli 1958), samt rätt att "ge sin åsikt" om utnämningen av företagens ledande personal. Viktigaste punkten: fackföreningskommittén är nu *sista instans* i frågor som rör "små konflikter" inom fabriken. I varje företag granskar särskilda paritetskommissioner (hälften representanter för ledningen, hälften representanter för arbetarna) dessa konflikter. Om parterna inte når en överenskommelse, överlämnas ärendet till fabrikenas fackföreningskommitté (eller i vissa fall till den lokala fackföreningskommittén). Fackföreningens beslut är slutgiltigt och måste följas av ledningen.

Trots att fackföreningsbyråkraterna dominerar i dessa kommittéer är detta en reform som välkomnas av arbetarna som ett viktigt steg framåt, eftersom de har större inflytande och möjlighet att utöva påtryckningar på fackföreningsfunktionärerna än på kadrenas inom ekonomin.

Det bör också noteras att bredare organ, såsom "de aktiva fackföreningsmedlemmarna" eller "producentförsamlingar" (som dock endast omfattar några få procent av arbetarna i de stora fabrikenas) också är involverade i diskussionen om utarbetandet och genomförandet av planen, men detta endast med rent rådgivande befogenheter och utan beslutanderätt.

Utan att nå en så utvecklad form av arbetarkontroll som i Jugoslavien, eller som var fallet i Ungern (23 oktober–november 1956) eller i Polen (oktober 1956–sommaren 1957), ökar denna tillväxt av fackföreningarnas privilegier i Sovjetunionen rättigheterna för de arbetande och särskilt för den mest "blygsamma" och "arbetande" delen av byråkratin, som har anknytning till proletarietet. Ju mer arbetarnas tryck ökar i Sovjetunionen, och ju mer denna del av byråkratin används som "transmissionsrem", desto mer kommer den att spela denna roll i *båda riktningarna*: å ena sidan genom att ta emot direktiv från byråkratinas högre skikt som ska påtvingas arbetarna i utbyte mot ökade rättigheter; å andra sidan vidarebefordra arbetarnas krav till byråkratinas högre skikten av, som delvis måste anta dessa krav för att kunna fungera som garant för den "socialistiska arbetsdisciplinen".

Skolreform och rättsreform

De ekonomiska och sociala förändringarna, höjningen av levnadsstandarden, försäljningen av jordbruksmaskiner till kolchoserna, arbetarnas begynnande deltagande i fabrikenas ledning – har alla dessa reformer skapat ett "reformistiskt" klimat i Sovjetunionen? Och har Chrusjtjov lyckats med sitt försök att genomföra avstalinisering samtidigt som han avpolitiserade byråkratin och därmed behöll dess maktpositioner och privilegier?

Det är normalt att höjningen av levnadsstandarden och avskaffandet av den allmänna otryggheten och säkerhetspolisens välde har minskat spänningarna i Sovjetunionen. Den jämförelse som tvingar sig på oss är den mellan 1900-talets Tyskland och Tyskland under ”lagen mot socialismen”, eller Frankrike i början av 1900-talet och Frankrike under Napoleon III – med alla nödvändiga reservationer. Det är sant att reformerna i dessa fall inte bara var ekonomiska och sociala utan också politiska. Chrusjtjovs satsning består just i att anta att de politiska kraven i sig kommer att förlora sin skärpa i takt med att de ekonomiska och sociala förhållandena förbättras.

Ingen förnuftig människa kan förneka att denna satsning delvis är realistisk – även om man måste lägga till erfarenheterna från den ungerska revolutionen och de fortsatta internationella spänningarna till orsakerna till den nuvarande ”reformismen” bland massorna i Sovjetunionen och i vissa folkdemokratier. Det var arbetare som var *desperata och hade tappat tålamodet* som gick ut på gatorna den 16 och 17 juni 1953 i Berlin och den 23 oktober i Budapest – för att inte tala om rebellerna i Vorkuta och andra tvångsarbetsläger. Bland den stora massan av sovjetiska arbetare råder idag inte längre den förtvivlan, osäkerhet och fattigdom som hotar att få bågaren att rinna över. Tvärtom har de hopp om en stadig och säker förbättring av sin situation – utom i händelse av krig.

Men det är just denna förbättring av deras levnadsstandard som gör att de kan intressera sig mer för politiska problem. Dessa problem har kanske en mindre explosiv karaktär än under perioden 1952–56, men är ändå verkliga. Ju mer det sovjetiska folkets levnadsstandard stiger, desto mer framträder problemen med att så snabbt som möjligt uppnå sovjetisk demokrati på alla nivåer av samhällslivet. Den sovjetiska byråkratin kan inte hysa några illusioner i detta avseende. Dess inställning till utbildnings- och rättsreformer visar detta.

Orsakerna till skolreformen har tydligt angetts av de sovjetiska ledarna själva. Vid SUKP 20:e Orsakerna till skolreformen har tydligt angetts av de sovjetiska ledarna själva. Vid SUKP 20:e kongress utlovades att alla sovjetiska ungdomar skulle få tillgång till allmän gymnasieutbildning, dvs. att alla sovjetiska ungdomar skulle gå i en ”polyteknisk mellanstadieskola” till 17 års ålder (tio års skolgång). Men erfarenheten visade att det gradvisa allmänna införandet av systemet – som aldrig tillämpades på alla ungdomar – orsakade skarpa motsättningar. Å ena sidan ökade antalet sökande till universiteten i takt med att fler elever avslutade sin mellanstadieutbildning och erhöll kandidatexamen⁴, men antalet platser var fortfarande långt färre än antalet sökande. I Chrusjtjovs PM om skolreformen, som publicerades i *Izvestija* den 21 september 1958, angavs att över 800 000 elever hade avslutat sin mellanstadieutbildning utan att kunna komma in på universiteten. Detta motsvarar ungefär två tredjedelar av alla elever som hade avslutat sin mellanstadieutbildning.⁵ Under dessa omständigheter kan man lätt föreställa sig hur hård kampen om en plats på universitetet är!

Dessutom kastas dessa 800 000 ungdomar – över 2 miljoner om man räknar med de totala siffrorna för de senaste tre åren – ut i arbetslivet utan någon praktisk förberedelse, eftersom gymnasieutbildningen främst syftar till att förbereda för universitetet.

Dessa objektiva förutsättningar för problemet kompliceras avsevärt av subjektiva faktorer som härrör från den sociala ojämlikhet som råder i Sovjetunionen. I sitt ovan citerade PM riktar Chrusjtjov skarpa förebråelser mot olika skikt av den sovjetiska befolkningen för att de ”ser ner” på manuellt arbete, för att de är beredda att göra vad som helst för att bana väg till

⁴ Kontinental kandidatexamen ska inte förväxlas med brittisk och amerikansk kandidatexamen, som är en akademisk examen som utfärdas vid *avslutad* universitetsutbildning. Kontinental kandidatexamen motsvarar tekniskt sett det amerikanska high school-diplomet eller det brittiska school-leaving certificate, som ger studenten rätt att *börja* studera vid ett universitet (i praktiken är den akademiska nivån oftast högre).

⁵ *Pravda* av den 16 november 1958 uppskattar antalet nya antagna till universiteten till 450 000.

universitetet för sina barn, för att ”kontakter”, påtryckningar (särskilt från byråkraters sida) och till och med mutor spelar en avgörande roll i detta ”urval”. Han förklarar dessa fenomen med ”bristen på kommunistiskt medvetande”. Det hade varit bättre om han förstått att *medvetande är en produkt av den sociala existensen*. Om alla föräldrar vill att deras söner och döttrar ska få en universitetsutbildning så är det för att inkomsten och ställningen för ”intellektuella” i Sovjetunionen vida överstiger den för manliga arbetare. *Under dessa förhållanden är det normalt och oundvikligt att människor ser sina barns inträde på universitetet som det viktigaste sättet att avancera socialt!* Och alla kontakter med det sovjetiska samhället bekräftar denna diagnos: den allmänna törsten efter kunskap och kultur som råder i Sovjetunionen har en gemensam katalysator: önskan att studera vidare.

Chrusjtjov avslöjar att byråkratins barn för närvarande utgör 60 till 70 procent av studenterna vid Moskvas universitet! Demagogiskt hävdar han att denna onormala situation måste förändras. I praktiken gör dock den skolreform som slutligen antogs av SUKP:s centralkommitté (*Pravda*, 16 november 1958) det ännu *svårare* för arbetarnas och böndernas barn att komma in på universitetet. Allt sker som om byråkratin, som observerar obalansen mellan utbud och efterfrågan på platser vid universitetet, inte anpassar utbudet till efterfrågan, utan efterfrågan till utbudet, dvs. att den hänsynslöst blockerar vägen till högre utbildning för en betydande del av den sovjetiska ungdomen.

I stället för tio års skolgång finns nu åtta års allmän skolgång (skolan blir obligatorisk till 15 års ålder)⁶; barn som är 15 år kan välja mellan två vägar: arbete i kombination med kvällsskola (med eventuellt en eller två lediga arbetsdagar per vecka) och polytekniska skolor med allmän bildning, som bland annat inriktar sig på praktiska övningar inom produktionen. Det innebär att urvalet, som för närvarande skjuts upp till 17–18 års ålder, nu ska tidigareläggas till 15–16 års ålder. Och allmänna erfarenheter har visat att ju tidigare yrkesvalet görs bland barn, desto mer gynnas de som på grund av sina föräldrars levnadsförhållanden och kultur är bäst förberedda för intellektuellt arbete. I detta avseende är det uppenbart att skolreformen i sin natur är *antidemokratisk och mot jämlikhet*.

Det ”arbete” som flera miljoner ungdomar utför i fabriker sex timmar om dagen, under förhållanden som inte är särskilt produktivetsfrämjande⁷, kommer inte att bidra mycket till den sovjetiska ekonomin på kort sikt. Å andra sidan kommer det i praktiken att vara mycket svårt för de ungdomar som är dömda till detta ”arbete” att komma in på universitetet. För att kunna studera för att ta studenten krävs, *utöver* 30 timmars fysiskt arbete per vecka, en oerhörd ansträngning. Sovjetisk statistik visar att mindre än 15 % av de studenter som går kvällskurser under dessa förhållanden klarar studenten. De som är tvungna att kombinera arbete med universitetsstudier har ännu sämre förutsättningar. De är i praktiken oförmögna att studera fysik och matematik, framtidens vetenskaper. Den sovjetiska kulturhandboken anger att universitetsundervisning genom kvällskurser eller korrespondenskurser 1955 utbildade 514 000 universitetsutbildade inom allmänbildning, humaniora, pedagogik och biologi, och endast ... 6 100 vetenskapliga tekniker.

Detta stämmer i så hög grad att de främsta sovjetiska vetenskapsmännen – efter publiceringen av Chrusjtjovs ”PM”, som föreslog att praktiskt taget alla ungdomar mellan 15 och 18 år skulle vara skyldiga att arbeta 25 till 30 timmar i veckan i fabriker eller på fältet, samt att universitetsstudenter skulle vara skyldiga att arbeta i fabriker – ingrep i diskussionen och förklarade i måttfulla men ändå tydliga ordalag att sådana reformer riskerade att förstöra grundvalarna för den sovjetiska vetenskapens uppsving. Akademikern Semzjonov förklarade i

⁶ Chrusjtjov avslöjade att 20 % av de sovjetiska barnen 1958 inte fortsatte sin skolgång efter 14 års ålder.

⁷ Chrusjtjov avslöjar att majoriteten av fabrikscheferna inte vill anställa ungdomar. Det verkar som om det sedan några år tillbaka råder betydande arbetslöshet bland personer under 18 år.

Pravda den 17 oktober 1958 att det var av avgörande betydelse att den stora majoriteten av studenterna kom direkt från mellanstadiet till universitetet utan att avbryta sina studier, eftersom detta var nödvändigt för att utveckla studenternas intellektuella och kreativa förmågor i största möjliga utsträckning. Han preciserade också att det är nödvändigt att universitetsstudenterna utför praktiskt arbete *i ordets kreativa bemärkelse* (laboratoriearbete inom forskning och produktion) och inte vanligt manuellt arbete, som i själva verket är en ren förlust både för ekonomin och för dem själva.

Det slutliga utkast som antogs av CK tar i stor utsträckning hänsyn till denna kritik – en verkligt sensationell nyhet som saknar motstycke i sovjetisk historia under de senaste 25 åren. Men det korrigerar Chrusjtjovs ursprungliga utkast i en ännu mer antidemokratisk riktning genom att fördjupa klyftan mellan de två typerna av gymnasieskolor. Det faktum att ”sociala organisationer” (partiet, fackföreningar etc.) är delaktiga i urvalet av universitetsstudenter är inte en åtgärd för att minska byråkratins inflytande – tvärtom.

Exemplet med skolan visar tydligt hur den byråkratiska diktaturen står i konflikt både med folkets progressiva strävanden och med den sovjetiska ekonomins och samhällets behov. Den rättsliga reform som slutligen genomfördes – fem år efter det att den hade aviserats! – bekräftar på samma sätt det sovjetiska folkets demokratiska krav och de gränser inom vilka byråkratin kan tillgodose dem.

Den nya strafflagen innehåller en rad framsteg, viktiga och till och med sensationella om man jämför med den ”rättsliga” djungeln under stalinisttiden. Erkännande anses inte längre vara tillräckligt bevis; den anklagade anses oskyldig tills hans brott är bevisat – hen behöver inte längre själv bevisa sin oskuld; principen om analogi i brottsfrågor avskaffas – man återgår till den demokratiska princip ”som den revolutionära bourgeoisin hade skrivit på sin fana” (*Sovjetskoie Gossudarstvo i Pravo*, nr 12, 1957): *nullum crimen* (och därmed: *nulla poena sine lege* (inget brott, alltså inget straff, utan skriftlig lag), som tidigare har definierat den handling som står inför rätta; rättigheterna för försvaret har kraftigt utökats; straffen har i allmänhet mildrats (deportation är till exempel begränsad till fem år), osv.

Å andra sidan bibehålls, i detta ”klasslösa samhälle”, 41 år efter oktoberrevolutionen som inleddes med avskaffandet av dödsstraffet (som återinfördes endast i undantagsfall under inbördeskriget), dödsstraffet för politiska brott, ”bildande av gäng” (sovjetisk rättspraxis avser med detta begrepp alla politiska organisationer utom det byråkratiserade kommunistpartiet) och högförräderi. Och även om den nya strafflagen inte innehåller ordet ”folkmördare”, användes detta av Sovjetunionens justitieminister Rudenko i just den session av Högsta sovjet som antog lagen.

Alla dessa skäl leder oss till slutsatsen att även om en viss ”reformistisk” tendens utan tvekan visar sig i Sovjetunionen idag, kommer den förr eller senare att mynna ut i politiska krav som ifrågasätter själva kärnan i den byråkratiska diktaturen, genom att direkt förbereda den politiska revolutionen.

I denna övergångsfas blir det nödvändigt att utarbeta ett *minimiprogram*, anpassat till de konkreta förhållandena i Sovjetunionen, ett program för kraftfull demokratisering och utjämning inom alla områden av det offentliga livet, ett program som objektivt skulle spela samma roll som *Övergångsprogrammet*:⁸ att genom egen erfarenhet leda de sovjetiska arbetarna till medvetandet om behovet av en organiserad politisk kamp mot byråkratin, för att återupprätta och utvidga sovjetdemokratin till en nivå som Sovjetunionens grundare bara kunde drömma om.

⁸ Se [Övergångsprogrammet](#)

Översättning: Martin F och Göran K

Lästips

Ernest Mandel: [Sovjetiska kommunistpartiets tjugoförsta kongress](#) (1959) och [Sovjetiska kommunistpartiets tjugotredje kongress](#) (1966)

Isaac Deutscher: [Chrusjtjov, Mao och Stalins spöke](#) (1959) och [Den tjugotredje kongressen – Krypto-stalinisterna höjer sina huvuden](#) (1966)

Wolfgang Leonhard: [Det nya Sovjet 1956-1961](#) (behandlar bl a 21:a och 22:a partikongresserna)